

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Навчально-науковий інститут післядипломної освіти
Кафедра політичних наук

**Політика пам'яті як основний інструмент конструювання історичної
пам'яті**

АВТОРЕФЕРАТ
дипломної роботи
на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконав:

студент VI курсу групи 631

Галузь знань: 05 «Соціально-поведінкові науки»

Спеціальність: 052 «Політологія»

Шпаков Вячеслав Віталійович

Науковий керівник:

кандидат політичних наук, доцент (б.в.з.) кафедри політичних наук

Соловйова Анна Сергіївна

Миколаїв – 2020

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Тема політичних маніпуляцій та конструювання символічної політики є популярною серед дослідників. Поширеною формою для пояснення світоустрою завжди були міфи та легенди. Цікаво, що сьогодні міфотворчість не втрачає своєї актуальності, а навпаки розвивається і продовжує конструювати символічну реальність, яка може консолідувати або роз'єднувати цілі суспільства.

При тому, що людська цивілізація пішла далеко вперед у технологічному розвитку і доступ до інформації та саморозвитку є у кожного члена розвиненого суспільства, в аспекті протидії маніпуляціям залишається резерв для розвитку. Суспільства навіть найрозвиненіших країн залишаються об'єктами маніпуляцій суспільною свідомістю. Більше того, деякі соціальні групи зі справжнім ентузіазмом стають жертвами маніпуляцій, самі того не розуміючи. Це призводить до поляризації суспільства і його роз'єднання, появи конфліктів, масових заворушень, війни і навіть кровопролиття.

Однак, у сучасності існує такий різновид символічної політики, який може запобігати маніпуляціям суспільною свідомістю і виступати об'єднуючою силою для суспільства. Це – політика пам'яті.

Аналіз досліджень публікацій. Дослідженням тематики мас та масових акцій займалися такі закордонні вчені: Я. Ассман, В. Ачкасов, В. Бадмаєв, Т. Булигіна, П. Бурдьє, А. Міллер, П. Нора, Г. Почепцов, Л. Рєпіна, Д. Рябов, М. Соколова, Г. Тульчинський, М. Хальбвакс, а також вітчизняні вчені, як О. Бойко, В. Бушанський, О. Волянчук, Т. Журженко, Ю. Зерній, К. Євсєєв, Г. Касьянов, В. Кравценчук, Л. Нагорна, М. Рябчук, Ю. Левенець, Ю. Шаповал та Ю. Шайгородський.

Об'єктом дослідження є історична пам'ять суспільства.

Предметом дослідження виступає політика пам'яті як основний інструмент конструювання історичної пам'яті.

Мета роботи полягає у визначенні основних особливостей застосування політики пам'яті як інструменту конструювання історичної пам'яті.

Враховуючи мету дослідження, завданнями роботи є:

- ✓ розглянути множинність підходів до трактування концепту історичної пам'яті;
- ✓ виробити категоріальний апарат дослідження концепту історичної пам'яті;
- ✓ охарактеризувати особливості концепту історичної пам'яті в аспекті політичної свідомості;
- ✓ визначити особливості взаємодії концептів символічної політики та історичної пам'яті;
- ✓ охарактеризувати особливості взаємодії механізмів пам'яті та забуття в політико-історичній перспективі;
- ✓ сформулювати характерні риси політики пам'яті як інструменту формування національної ідентичності в Російській Федерації;
- ✓ охарактеризувати практику комеморації Першої світової війни у Великій Британії;
- ✓ визначити особливості маніпулювання темою «пам'яті» в українському політичному дискурсі;
- ✓ виробити прогноз щодо перспектив та ризиків застосування політики пам'яті у політичній боротьбі.

Методи дослідження. У ході дослідження автор використовує комплекс загальнонаукових, спеціальних та спеціалізованих методів наукового пізнання.

Серед загальнонаукових методів основними є аналіз і синтез, дедукція та індукція, абстрагування та конкретизація, аналогія. Спеціальні методи: соціологічний (описовий – для створення відносно цілісної уяви про концепт історичної пам'яті; аналітичний метод – для встановлення особливостей розвитку історичної пам'яті та механізмів впливу на неї політики пам'яті), історичний (аналіз особливостей розвитку концепту історичної пам'яті),

порівняльний (аналіз спільних та відмінних рис європейської та вітчизняної практики застосування політики пам'яті у політичній боротьбі).

Наукова новизна одержаних результатів. В українській політичній науці тема політики пам'яті як основного інструменту конструювання історичної пам'яті розкривається на рівні студентського дослідження вперше.

Практичне значення одержаних результатів. Результати даного дослідження можна використовувати при викладанні таких політологічних дисциплін, як «Технології політичних процесів», «Політичний менеджмент», «Загальна теорія політики», «Політична історія світу», «Порівняльна політологія», а також у науково-просвітницькій роботі серед населення.

Апробація результатів дослідження. Наукова робота була апробована в рамках всеукраїнської студентської наукової конференції «Могилянські читання-2018», а також наукової конференції «Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС?». Окрім того, у співавторстві з А. Соловйовою написана наукова стаття .

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 4 розділів, 10 підрозділів, висновків, списку використаної літератури (з 70 найменувань). Робота виконана на 89 сторінках друкованого тексту, основний текст становить 78 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У вступі розкрита актуальність обраної теми. Визначено об'єкт, предмет, мета, основні завдання, методи, які використовувалися при дослідженні проблематики. Також обґрунтовано наукову новизну і практичне значення роботи.

У першому розділі «Теоретичні засади вивчення концепту історичної пам'яті» визначається суть поняття «історична пам'ять», а також підходи до трактування цього поняття та визначається категоріальний апарат дослідження. Розділ включає в себе два підрозділи.

У підрозділі 1.1 «Множинність підходів до трактування концептів історичної пам'яті та політики пам'яті» ідеться про множинність підходів до трактування концепту історичної пам'яті. Зазначається, що спільна історична пам'ять є ключовим елементом формування національної, політичної ідентичності та консолідації суспільства. Ця політична ідентичність створюється через політику пам'яті шляхом апелювання до почуттів народу. Суспільство, схильне бути керованим, в якому переважає некритичне мислення, актуалізує розвиток технологій маніпулювання історичною пам'яттю. Політика пам'яті та комеморація набирають обертів, вражаючи розум некритичних ірраціонально мислячих індивідів. Сьогодні міфи, легенди та ілюзії минулого сприймаються суспільством за істину, і продовжують тиражуватись у масову культуру через телебачення та Інтернет. Необхідність запобігання маніпуляціям на темі минулого і пошук шляхів вдосконалення української політики пам'яті вказує на актуальність поточного наукового дослідження.

У підрозділі 1.2 «Категоріальний апарат дослідження концепту історичної пам'яті» дослідження автором вироблено категоріальний апарат концепту історичної пам'яті, представлений у відповідному підрозділі. Наводяться дефініції таких понять, як «історична пам'ять», «соціальна пам'ять», «колективна пам'ять», «культурна пам'ять», «політичний наратив», «символічна політика», «політика пам'яті», «історична політика», «політична ідентичність», «політичне маніпулювання», «символи політичної

ідентичності», «коммеморація», «політична ментальність» та «рамки соціальної пам'яті».

У другому розділі **«Основні особливості та характерні риси концепту історичної пам'яті»** автором визначаються суб'єкти політики пам'яті – державні інститути пам'яті або будь-які інші урядові, неурядові організації, політичні партії і групи інтересів, що проводять операції з минулим, конструюючи історичну концептуальну цілісність.

У підрозділі 2.1 *«Характерні риси концепту історичної пам'яті в аспекті політичної свідомості»* наводяться основні особливості історичної пам'яті в контексті політичної свідомості. Представлена авторська структура історичної пам'яті, яка складається з подій, знакових місць, пам'ятників та діячів. Автор вказує на принципові відмінності між історичною політикою та історією, зазначаючи, що історична політика може носити маніпулятивний характер.

У підрозділі 2.2 *«Взаємодія концептів символічної політики та історичної пам'яті»* визначаються особливості взаємодії концептів символічної політики та історичної пам'яті. При цьому символічна політика відіграє ключову роль у формуванні історичної пам'яті, адже будь-які рішення і дії індивідів є вмотивованими саме символічною складовою політики.

Неефективна символічна політика може перешкоджати коректному формуванню історичної пам'яті і привносити великий ризик відторгнення усієї політики пам'яті через невдале маніпулювання. Натомість ефективне маніпулювання може максимізувати ефективність політики пам'яті і забезпечити ефект «м'якого» проникнення у суспільну свідомість, без спротиву суспільства і з високим ентузіазмом сприйняття нових ідей.

У підрозділі 2.3 *«Взаємодія механізмів пам'яті та забуття в політико-історичній перспективі»* надається характеристика особливостей взаємодії механізмів пам'яті та забуття в політико-історичній перспективі і зазначається, що акти пам'яті (споминання і забуття) є оптимальним варіантом для засвоєння суспільством необхідного політичного досвіду, збереження накопичених

політичних знань і можливістю мінімізації майбутніх помилок у політичному житті.

У третьому розділі «Європейська практика застосування політики пам'яті як інструменту політичної боротьби» наводяться історичні приклади використання політики пам'яті в цілях боротьби політичних сил в таких країнах як Російська Федерація, Велика Британія і Шотландія та загалом визначається Політика пам'яті в формуванні європейської ідентичності. В результаті дослідження також сформульовано характерні риси політики пам'яті як інструменту формування національної ідентичності в Російській Федерації, Великій Британії та Європейському Союзі.

У підрозділі 3.1 «Політика пам'яті як інструмент формування національної ідентичності в Російській Федерації» визначається позиція Росії в контексті політики пам'яті, яка є необ'єктивною і максимально ідеологізованою. Маючи спільне історичне минуле з Україною, Російська держава проголосила себе наступницею Російської імперії та СРСР, забрала собі всі «лаври» спільних досягнень наших народів у минулому, і намагається формувати свою національну історичну пам'ять навколо концепту «старшого брата», апелюючи до «колишньої величі» Росії. При цьому, фактично, маючи федеративний устрій, Росія конструює політику пам'яті лише «титольної» російської нації, що здійснює роз'єднуючий вплив на усе багатонаціональне суспільство.

У підрозділі 3.2 «Політика пам'яті Великої Британії: практика коммеморації Першої світової війни та особливості політики пам'яті в Англії і Шотландії» наявна авторська характеристика практики коммеморації Першої світової війни та практики вирішення історичного конфлікту між англійцями та шотландцями у Великій Британії. Політика пам'яті Великої Британії цікава можливістю провести аналогію протиріччя щодо минулого між англійцями і шотландцями та українцями і росіянами. Обидві пари мають спільне історичне минуле, але різні сценарії розвитку конфліктів. Історичний конфлікт Англії та

Шотландії продовжує розвиватися як переважно інтелектуальна полеміка між представниками різних національних історіографій.

У підрозділі 3.3 «Політика пам'яті в формуванні європейської ідентичності ЄС» Актуальність аналізу політики пам'яті країн Європейського союзу зумовлена бажанням України культурно, політично і ментально пов'язати своє майбутнє з цією спільнотою.

Політика пам'яті країн Європейського союзу має низку спільних рис. По-перше, це – наявність певної кризи політичної ідентичності, адже існують факти небажання деяких учасників бути частиною спільноти (Греція, Велика Британія). По-друге, напрямки реалізації політики пам'яті. І, по-третє, форми реалізації політики пам'яті.

У четвертому розділі «Практика застосування політики пам'яті як інструменту політичної боротьби в Україні» в рамках дослідження визначені особливості маніпулювання темою «пам'яті» в українському політичному дискурсі. При цьому історична тематика в Україні була і залишається інструментом політичних маніпуляцій.

У підрозділі 4.1 «Маніпулювання темою «пам'яті» в українському політичному дискурсі» визначається, що українське суспільство є схильним до навіювання і продовжує споживати історичні міфи, легенди, інші форми ілюзорної свідомості. Суспільству бракує об'єктивного, наукового історичного знання.

У підрозділі 4.2 «Прогноз щодо перспектив та ризиків застосування політики пам'яті у політичній боротьбі» здійснюється прогноз і дається відповідь на питання про перспективи розвитку політики пам'яті в Україні. Відзначається, що наше суспільство має великі перспективи для гармонізації відносин між мешканцями різних історичних регіонів країни. Для цього Україна має свободу слова, відповідне законодавство, а головне – людей.

У **висновках** крім теоретичних узагальнень і підведення підсумків дослідження надаються авторські рекомендації відповідним державним

службовцям щодо формування ефективної політики пам'яті України: це, по-перше, створення єдиного універсального концепту історії; по-друге, аналіз і корегування вітчизняних підходів до вивчення історії у закладах освіти всіх рівнів; по-третє, формування за допомогою концепту історії єдиного ціннісного поля для суспільства; по-четверте, оптимізація концепту вітчизняної історії в контексті ліквідації комплексу меншовартості української нації, комплексу «нації-жертви»; по-п'яте, постійний діалог з усіма верствами суспільства і швидке реагування на суспільний запит; по-шосте, моніторинг суспільного (національного і міжнародного) дискурсу на предмет маніпуляцій фактами української історії; по-сьоме, раціональний, виважений підхід до реалізації політики пам'яті; восьме – це наявність політичної волі, з якої все починається.

А перспективами ефективної політики пам'яті для України є об'єднання суспільства та повернення територіальної цілісності держави.

Мета роботи, яка полягала у визначенні основних особливостей застосування політики пам'яті як інструменту конструювання історичної пам'яті є досягнутою. Поставлені згідно мети завдання дослідження є виконаними.

У результаті проведеного дослідження автор доходить висновку, що формування історичної пам'яті залишається предметом політики багатьох еліт, що знаходяться при владі в державах. А з урахуванням бажання кожної політичної еліти легітимізувати своє владарювання політика пам'яті може стати не засобом захисту від політичних маніпуляцій, а інструментом їх розповсюдження. Аналіз особливостей маніпулювання історичною пам'яттю та необхідність застосування політики пам'яті як інструменту конструювання історичної пам'яті і вказує на важливість подальших досліджень.

ПУБЛІКАЦІЇ:

1. Соловйова А.С., Шпаков В.В. Використання масових акцій як політична технологія: особливості застосування у політичній боротьбі / А. С. Соловйова, В.В. Шпаков // Наукові праці. Політичні науки. Вип. 310. Т. 322. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – С. 12-18.
2. Шпаков В.В. Використання масових акцій як політична технологія: особливості застосування у політичній боротьбі // «Могилянські читання – 2018 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти» : XX Всеукр. наук.-метод. конф. : тези доповідей Міжнародні відносини. Політичні науки. Публічне управління в Україні в умовах децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів. Право, Миколаїв, 13-17 листоп. 2018 р. / ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. - 152 с. – С. 57-58.
3. Шпаков В.В. Політика пам'яті в контексті формування європейської ідентичності ЄС // Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС? : Наук.-практ. конф.: тези доповідей Політичні аспекти європейської інтеграції після прийняття Лісабонського договору Право, Миколаїв, 2 грудня 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – 494 с. – С. 257-262.

АНОТАЦІЯ

Шпаков В.В. Політика пам'яті як основний інструмент конструювання історичної пам'яті. – На правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2020.

Тема політичних маніпуляцій та конструювання символічної політики є популярною серед дослідників. Поширеною формою для пояснення світоустрою завжди були міфи та легенди. Цікаво, що сьогодні міфотворчість не втрачає своєї актуальності, а навпаки розвивається і продовжує конструювати символічну реальність, яка може консолідувати або роз'єднувати цілі суспільства.

Суспільства навіть найрозвиненіших країн залишаються об'єктами маніпуляцій суспільною свідомістю. Однак, політика пам'яті може запобігати маніпуляціям суспільною свідомістю і виступати об'єднуючою силою для суспільства.

Аналіз особливостей маніпулювання історичною пам'яттю та необхідність у характеристиці застосування політики пам'яті як інструменту історичної пам'яті і вказує на актуальність цього дослідження.

Об'єктом дослідження є історична пам'ять суспільства. Предметом дослідження виступає політика пам'яті як основний інструмент конструювання історичної пам'яті. Мета дослідження полягає у визначенні основних особливостей застосування політики пам'яті як інструменту конструювання історичної пам'яті.

У ході дослідження були визначені основні особливості застосування політики пам'яті як інструменту конструювання історичної пам'яті. Також сформульовані характерні риси політики пам'яті як інструменту формування національної ідентичності в країнах Європи.

Автором запропоновані власні рекомендації відповідним державним службовцям щодо формування ефективної політики пам'яті України.

У магістерській роботі наведено нове вирішення актуального наукового завдання з обґрунтування теоретичних положень та розроблення практичних рекомендацій щодо політики пам'яті як основного інструменту конструювання історичної пам'яті. Результати дослідження дають підстави сформулювати висновки і рекомендації, що мають теоретичне та практичне значення.

Ключові слова: політика пам'яті, історична пам'ять, комеморація, політична боротьба.

SUMMARY

Shpakov V.V. Memory Policy as the Main Instrument for Constructing the Historical Memory. – On the rights of the manuscript.

Graduate work for obtaining an educational degree “Master”. Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2020.

The issues of political manipulation and the construction of symbolic politics are popular among the researchers. Myths and legends have always been a common form of explaining the world order. It is interesting that today myth-making does not lose its relevance. On the contrary, it is evolving and continues to construct a symbolic reality that can consolidate or divide whole societies.

Even the most developed societies remain the targets of manipulation of public opinion. However, memory policy can prevent manipulation of the public consciousness and become a unifying force for society. The analysis of the features of manipulating the historical memory and the need to characterize the use of memory policy as an instrument of historical memory indicates the relevance of this study.

The object of study is the historical memory of society. The subject of research is memory policy as the main instrument for constructing the historical memory. The purpose of the study is to identify the main features of using memory policy as an instrument for constructing the historical memory.

The study identified the key features of using memory policy as an instrument for constructing historical memory. There were formulated the features of memory policy as a tool for national identity formation in European countries.

The author offers his own recommendations to the public officials on the formation of effective memory policy in Ukraine.

The master's thesis presents a new solution to the current scientific problem of substantiation of theoretical provisions and making of practical recommendations on memory policy as the main instrument for constructing the historical memory. The results of the study allow us to formulate conclusions and recommendations of theoretical and practical importance.

Key words: memory policy, historical memory, commemoration, political struggle.